

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНА АБРЕВІАТУРА

Реферат. Абревіація полягає у скороченні мовних формул і згортанні їх у семантичну єдність – абревіатуру – економію мовних одиниць. Новий спосіб словотворення – продуктивний у сучасних мовах, з науково-технічним розвитком з'являються нові поняття, вводяться нові терміни, і виникає потреба їх класифікації та визначення проблем при їх передачі, перекладі, які складають наукову площину для дослідження.

Дослідження абревіатури базується на основі словотвірної парадигми, думки вчених не завжди збігаються. Одиниці другої номінації – абревіатури, вони скорочують одиниці першої номінації, утворюючи одиницю мовної компресії.

Для позначення скорочень-абревіацій використовували певний знак - титл. Цей знак виник в латинській писемності як елемент системи скорочень, винайдений Тіроном (I століття до н.е.) в стенографії. Абревіатури мають місце в різних джерелах лінгвістичного і етимологічного характеру.

Ключові слова: абревіатура, абревіація, скорочення, титл, словотворення, знак, стенографія.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Абревіація стала останнім часом одним із найбільш продуктивних способів поповнення словникового складу багатьох мов. Число скорочених лексичних одиниць у розвинених мовах становить десятки тисяч. Абревіатура належить до розділу мовознавства *словотворення*, основної моделі словотворення – морфологічного способу. Існує багато дискусій з приводу виокремлення абревіатури.

Проблема дослідження абревіатури базується на основі словотвірної парадигми, думки вчених не завжди збігаються. Російські дослідники, які перші використали термін словотвірна парадигма, були О. Тихонов, Р. Манучарян, О. Земська, В. Лопатін. Словотвірна парадигма – сукупність похідних слів однієї твірної основи на одному ступені деривації, містить різні частини мови й різні слова. Існують декілька підходів до кваліфікації словотвірної парадигми. Українська вчена З. Валюх ототожнює словотвірну парадигму зі словотвірним гніздом [5; 670].

Абревіація належить до розділу мовознавства *словотвір*, що вивчає словотворчу підсистему мови, механізм творення слів на ґрунті наявної в мові системи морфем і способів їхнього поєднання. Становлення терміна словотвір пов'язане з іменами відомих лінгвістів: В. Виноградова, М. Докуліла, О. Земської, Г. Винокура, М. Шанського, В. Дорошевського, І. Ковалика, О. Тихонова, І. Улаханова, В. Лопатіна, О. Кубрякової, Н. Янко-Триницької, М. Яценецької, В. Горпинича, Л. Юрчук, І. Яценка, Т. Возного. Інші мовознавчі дисципліни – такі, як **ономасіологія**, теорія номінації, фонологія, обумовлені проблематикою словотвору, є дотичними.

Термін словотвірний аналіз поєднувався з дослідницькими векторами, актуальними в дослідженні абревіації: 1) встановлення комбінаторики морфем і закономірності синтезу похідної основи від твірної; 2) ґрунтування на концепції синтаксичної природи деривації за Н. Хомським, Г. Ліз, Г. Брекле. Поступово ці вектори змістилися, на сучасному етапі словотвір все більше поєднується з ономасіологією. Актуальним у словотвірній студії став когнітивно-ономасіологічний аналіз, який націлений на з'ясування мотивації похідних слів шляхом проекції їхньої ономасіологічної структури на фрагменти знань про позначене у свідомості й мисленні. Головними методами дослідження словотвору є морфемний і словотвірний аналіз [5; 669]

Гуманітарні дослідження абрєвіації неодноразово здійснювалися зарубіжними та вітчизняними науковцями (Арнольд І. М., Гальперин І. Р., Ярцева В. М., Максимова Т. В., Міньяр-Белоручев Р. К., Виноградов В. С., Верещагін Е. М., Костомаров В. Г., Бреус Е. В., Бархударов Л. С., Антрушина Г. Б., Арбекова Т. І.) крізь призму мовознавства, а саме лексикології. У перекладознавстві проблематикою перекладу абрєвіатур займалися: Швейцер А. Д., Шаповалова А. П., Черняховська Л. А., Чужакін А. Н., Толстой С. С. (досліджував основи перекладу з англійської на російську мови), Левіцька Т. Р., Фитерман А. М., Латишев Л. К., Іванов А. О., Гончаров Б. А., Галкіна Е. Н., Львовська З. Д.

Явище абрєвіації полягає у скороченні довгих мовних формул і згортанні їх у семантичну єдність – абрєвіатуру. Це порівняно новий спосіб *словотворення*, але досить продуктивний у сучасних мовах, серед неологізмів – значна кількість саме абрєвіатур. Із науково-технічним розвитком з'являються нові поняття, вводяться нові терміни, і виникає потреба їх класифікації та визначення проблем при їх передачі, перекладі, які складають наукову площину для дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед останніх досліджень абрєвіації в різних аспектах за останні 8 років можна назвати дисертації на здобуття звання кандидата філологічних наук: Хуснуллиной Ю. А. «Структурно-семантическая и функциональная специфика аббревиатур компьютерного дискурса» (2012), Тибиловой М. И. «Аббревиатуры-инновации» (2011), Зубовой Л. Ю. «Английские медицинские аббревиатуры как часть профессиональной языковой картины мира: на фоне их русских и французских аналогов» (2009), Гуриной И. В. «Приемы речевой компрессии при синхронном переводе с русского языка на английский» (2009), Варфоломеевой И. В. «Аббревиатуры современного английского языка: когнитивно-дискурсивный аспект» (2007), Бирюковой Е. А. «Функционирование аббревиатур в современной речи» (2007), Ракитиной Н. Н. «Лингвокультурологические аспекты функционирования аббревиатур в политическом дискурсе» (2007), Беляевой В. А. «Сложносокращённые слова в лексикографическом и когнитивном аспектах на материале русского и английского языков» (2005), Костериной О. Н. «Лексические сокращения в современном английском языке: структурный и прагматический аспекты» (2005), Ельцова К. А. «Стратегия перевода аббревиатур» (2005).

Новий погляд на абрєвіатуру представлений в останніх публікаціях Зелєніної А. В. «Дезабрєвіація в руском языкє» (2005), Балішіна С. І. «Про скорочення у підмові медицини (на матеріалі англійської мови)» (2005), Банкевича В. В. «К вопросу про соотношение лексико-семантических и тематических групп» (2005), Абаєвої В. І. «Статті з теорії і історії мовознавства», Ахманової О. С. «Очерки по общей и русской лексикологии» (2009), Кубрякової О. С. «В поисках сущности языка. Когнитивные исследования» (2012), Водолазкіна Є. Г. «Инструмент языка. О людях и словах» (2013).

Визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми. Загальна проблематика досліджуваного питання є дуже дискусивною, абрєвіатура розглядалася окремо від її графічного попередника (титло). Місце економії мовних одиниць є неоднозначним у словотворі. Термін абрєвіатура має спільні характеристики з титло, як зазначено в словнику синонімів.

Метою статті є дослідження історичних засад виникнення, функціонування та поширення використання абрєвіатури.

Для досягнення мети потрібно виконати такі завдання:

1. Проаналізувати визначення абрєвіатури в різних джерелах.
2. Розглянути поняття абрєвіатури у синонімічному ряді в англійській та українській мовах.
3. Дослідити історичне походження виникнення абрєвіатури та суміжність з титло.
4. Ознайомитися з двома мотивами створення абрєвіатур за Водолазкіним Є. Г.
5. Розглянути поняття стенографії як передумови створення абрєвіатур.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Мова розвивається безперервно семимильними кроками, йдучи в майбутнє, видозмінюючись та вдосконалюючись, вона несе з собою багаж знань минулого.

Виникнення нових лексичних одиниць завжди обумовлюється розвитком суспільної діяльності людини та науково-технічного прогресу. Мова йде про екстралінгвістичні фактори утворення абрєвіації, які впливають на потреби сучасного суспільства. Об'єктом нашого дослідження є абрєвіатура, для того, щоб краще зрозуміти історичне походження цих скорочень, необхідно подати визначення абрєвіації, вказане в різних словниках.

У словнику О. О. Селіванової «Лінгвістична енциклопедія» термін абрєвіація належить до розділу мовознавства *словотвір*, що вивчає словотворчу підсистему мови, механізм творення слів на ґрунті наявної в мові системи морфем і способів їхнього поєднання. Становлення терміну словотвір пов'язане з іменами відомих лінгвістів: В. Виноградова, М. Докуліла, О. Земської, Г. Винокура, М. Шанського, В. Дорошевського, І. Ковалика, О. Тихонова, І. Улаханова, В. Лопатіна, О. Кубрякової, Н. Янко-Триницької, М. Яценецької, В. Горпинича, Л. Юрчук, І. Яценка, Т. Возного. У Лінгвістичній енциклопедії 2010 року термін *абрєвіатура* (від лат. *Abbrevio* – скорочую) означає – зазвичай іменник, утворений шляхом скорочення простого слова або компонентів складного слова чи елементів твірної словосполучки до рівня звуків або букв, складів чи інших фрагментів слів [5; 5].

Для визначення складності цього терміну скористаємося не лінгвістичним словником термінів, а шкільним етимологічним словником, в якому *абрєвіатура*, запозичена в XVIII ст. з італ. мов. *abbreviatura* сходиться до лат. *abbreviare* “скорочувати”, преф. похідному від *breviare* – тж., в свою чергу, утворений від прикметника *brevis* “короткий”. Буквально абрєвіатура – “скорочення”. Зараз так називають слова типу детектив “детективний роман” – детективний фільм, неформали – члени неформальних об'єднань і т. д., а також і складання скорочених слів (ВНЗ, СНІД) [власний переклад з російської мови] [12]. Результат порівняння можна отримати, розглянувши поняття *абрєвіатури* в Словнику бізнес-термінів, в якому воно детермінується як назва або позначення, що складається з початкових букв або цифр словосполучення, яке використовується для скорочення місця і прискорення передачі інформації [власний переклад з російської мови] [8]. Інформаційне навантаження поняття абрєвіатури в кожному словнику розкривається в межах його функціонування, як лінгвістичний термін *абрєвіатура* розглядався раніше ще у 1976 році. У Словаре-справочнике лингвистических терминов (італ. *abbreviatura* від лат. *brevis* – короткий) функціонує як: 1) слово, утворене з назв початкових букв або з початкових звуків слів, що входять у вихідне словосполучення (ініціальна абрєвіатура). Абрєвіатура буквена, складена з алфавітних назв початкових букв слів, що утворюють вихідне словосполучення: РРФСР (ер-ес-еф-ес-ер – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка). Абрєвіатура буквено-звукова (змішана): утворена частково з назв початкових букв, частково з початкових звуків слів вихідного словосполучення: ЦДСА (це-де-са – Центральний Будинок Радянської Армії). Абрєвіатура звукова, утворена з початкових звуків слів вихідного словосполучення: ВНЗ (вищий навчальний заклад), ТАРС (Телеграфне агентство Радянського Союзу). 2) Те ж, що складноскорочене слово [власний переклад з російської] [9].

Використавши визначення в словниках, які були видані з 28-річною різницею, можна зробити висновок, що термін “абрєвіатура” набуває лише більш ширшого і глибшого значення з плином часу. Використовуємо процес абрєвіації (від лат. *Abbrevio* – скорочую) – як морфологічний спосіб творення слів шляхом усичення простого або компонентів складного слова чи елементів твірної словосполучення до рівня звуків або букв, складів чи інших фрагментів слів [6; 5].

Необхідно розглянути словник синонімів, щоб зрозуміти, які терміни близькі до використання такого роду скорочень: абрєвіатура: абрєвіація, скорочення, вкорочення, пропуски, означення, написи під титло, (скорочене, умовне) позначення, складноскорочене слово [власний переклад з російської] [2]. У словнику Большой Энциклопедический словарь та Толковый словарь Ожегова С. И., Шведова Н. Ю. значення абрєвіації збігається з

вищезгаданими. В англійській мові, наприклад, словник синонімів дає такі значення, які ідентифікуються так само: abbreviation (n.) – abridgement, abstraction, compendium, condensation, contraction, curtailment, grammar, outline, recapitulation, reduction, shortening, truncation [10].

Опрацьований матеріал нашою ідею, що термін абрєвіатура має спільні характеристики з титло, як зазначено в словнику синонімів. Розглянемо це поняття: титло, або титла (з грец. τίτλος, лат. titulus – ‘напис’) – в середньовічній латинській, грецькій і слов’янській писемностях надрядковий діакритичний знак у виді хвилястої або зигзагоподібної лінії, що вказує на скорочення написаних під ним слів або числове значення букв [11].

Таким чином, можемо зробити висновок, що раніше для позначення скорочень-абрєвіацій використовували певний знак. Цей знак виник в латинській писемності як елемент системи скорочень, винайдений Тіроном (1 століття до н.е.). Таким чином відбувся перехід з латиниці у грецьке письмо, звідти – у старослов’янське та у кириличну і глаголичну писемність.

Щоб дізнатися про історію нашої культури, необхідно зазначити, що феномен скорочення присутній в ній насамперед на графічному рівні. Такі священні слова: Бог, Богородиця, Ісус Христос, Спаситель – писалися в скороченні під титло (нагадаємо, що титла – надрядковий значок, що сигналізує про скорочення слова). Випадали – або виносилися над рядком – букви з середини слова.

Одиниці другої номінації – абрєвіатури – скорочують одиниці першої номінації, утворюючи вище згадану. В рамках семіотики можна зазначити, що абрєвіатура – це знак знака. Задача знака – узагальнення дійсності, таким чином, абрєвіатура – це дійсність, узагальнена двічі, в якій існують і взаємодіють поряд два мотиви створення абрєвіатур: сакральність та мовна економія. Влучним буде вислів Водолазкіна Євгенія, який в своїй роботі підійшов до вивчення абрєвіації креативно, наводячи цікаві приклади та порівняння: «С приходом весны хочется писать об аббревиатурах. Они короткие и звонкие, как питерская капель. БАМ. ГУМ. РАН. Если, конечно, это не Минздравсоцразвития, которое свалилось на наши головы бесформенной ледяной глыбой». Доцільним буде згадати ще один вислів: «Потому что язык – живой, и сквозь навязанные ему конструкции прорастает новыми побегами». Саме в цьому вислові відображається сутність появи таких конструкцій, як абрєвіатури [3].

Повертаючись до джерела та історії виникнення абрєвіації, необхідно зазначити, що вони застосовувалися на письмі всіх народів, які мали писемність. Предметами, на яких раніше писали, були: таблички, пергамент, дерев’яні дошки, і саме скорочення застосовувалися для того, щоб зекономити місце на таких носіях інформації. Наприклад, римляни скорочували власні назви, використовуючи початкові букви слів: Q. – Quintus, а з плином часу й інші слова піддалися цим змінам: cos. – consul, а повторення однієї і тієї ж букви означало, що предмет використовується в множині: coss. – consules. Скорочувалися не лише власні та загальні назви, а також одиниці міри та ваги, можна було зустріти такі написи на монетах, папірусах. Римські юристи використовували скорочення і системи правил спрощень для скоропису [1].

Щоб розкрити це поняття, необхідно розглянути поняття *стенографії*, від грец. буквально ‘узописання’, що означає застосування певних спрощених знаків для швидкого запису людської мови.

Так, грецький раб Марк Туллій Тірон – засновник давньоримської стенографії – розробив декілька тисяч скорочень, вони отримали назву «тіронових нот», які він використовував для запису промов свого господаря оратора Цицерона (106-43 до н. е.). В Римі широке застосування отримала ця система Тірона, а серед титулованих осіб, Цезар та імператор Тіт користувалися нею [3].

Розглянувши основу створення системи скорочень, необхідно прослідкувати хронологічну послідовність використання абрєвіатури. Отже, древні римські абрєвіатури,

або тіротанські відмітки, разом з латинською мовою перейшли в Середні віки у вигляді написів на монетах, згодом в рукописах, а з XI до XVI століття в рукописах і грамотах. Найчастіше такі аббревіатури в латинських рукописах і грамотах склалися із пропусків і сполучень літер [1].

Можна зробити висновок, що така система проіснувала в Європі більше тисячі років, переживши Римську імперію, а в Середні віки почала асоціюватися з чаклунством. В часи правління Єлизавети про такий вид скорочення згадали, переглянули і розширили її [3].

Говорячи про граматичні характеристики, аббревіатури частіше належать до іменників, і мають лексико-граматичні властивості іменника, а в реченні можуть визначатися артиклем, прикметником і займенником. Говорячи про число, то ці одиниці мають однину і множину, в реченні виступають в якості означення і доповнення, при цьому складноскорочені слова набувають лексичних властивостей, притаманних стрижневому слову, тобто головному, ядру [4].

Висновки. Для вивчення поняття аббревіатури необхідно повернутися в далекі часи, заглибившись в історичну необхідність скорочення слів. Основна мета дослідження історичних засад виникнення, функціонування та поширення використання аббревіатури була досягнута. У статті було проаналізоване визначення аббревіатури в різних джерелах лінгвістичного і етимологічного характеру і розкрита глибина поняття. Були розглянуті поняття аббревіатури у синонімічному ряді в англійській та українській мовах, з'ясовано, що поняття збігаються.

Ми дослідили історичне походження виникнення аббревіатури та суміжність з титло та тіротанськими відмітками, винайденими талановитим грецьким рабом Марком Туллієм Тіроном, встановили фундамент розвитку скоропису з використанням скорочень-аббревіацій.

Важливим аспектом дослідження став факт, що аббревіатура – це знак знака, таким чином, аббревіатура – це дійсність, узагальнена двічі, в якій існують і взаємодіють поряд два мотиви створення аббревіатур: сакральність та мовна економія (за Водолазкіним Є. Г.). Також було розглянуто поняття стенографії як передумови створення аббревіатур, які отримали назву «тіронових нот».

Таким чином, мова змінюється разом з поколіннями, але зберігає свій фундамент, лише іноді замінюючи цеглини.

Список використаної літератури

1. Аббревиатура [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Аббревиатура#.D0.98.D1.81.D1.82.D0.BE.D1.80.D0.B8.D1.8F_.D0.B2.D0.BE.D0.B7.D0.BD.D0.B8.D0.BA.D0.BD.D0.BE.D0.B2.D0.B5.D0.BD.D0.B8.D1.8F
2. Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка. Практический справочник / З. Е. Александрова. — М. : Русский язык, 2011. — 568 с.
3. Водолазкин Е. Г. Инструмент языка. О людях и словах [Електронний ресурс] / Е. Г. Водолазкин // Большая книга. — 2013. — 83 с. — Режим доступа : http://book-online.com.ua/show_book.php?book=8299
4. Механизмы узнавания аббревиатур в рекламе: определение рода, числа, склонения [Електронний ресурс] / В. А. Беляева // Успехи современного естествознания. — 2009. — № 5. — 136 с. — Режим доступа : http://www.rae.ru/use/?section=content&op=show_article&article_id=7783807
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — К. : Полтава Довкілля, 2010. — 843 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. — К. : Полтава Довкілля, 2006. — 715 с.
7. Словари и энциклопедии [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://official.academic.ru/2/Аббревиатура>
8. Словарь бизнес-терминов [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/12038>

9. Словарь-справочник лингвистических терминов / [сост. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А.]. – М. : Просвещение, 1976. – 543 с.
10. Терминологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary.sensagent.com/abbreviation/en-en/#synonyms>
11. Титло [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Титло>
12. Шанский Н. М. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов / Н. М. Шанский, Т. А. Боброва. – 7-е изд., стереотип. – М. : Дрофа, 2004. – 398 с.

Аннотация

Кукарина А. Д. История возникновения и функционирования термина аббревиатура.

В статье выясняются исторические основы для возникновения и формирования понятия аббревиатуры. Автор дает определения аббревиатуры в разных словарях, объясняет возраст аббревиаций и титло, анализирует основы возникновения и распространения аббревиатур.

Ключевые слова: *аббревиатура, аббревиация, сокращения, титло, словообразование, знак, стенография.*

Summary

Kukarina A. D. The history of the abbreviation term formation and functioning.

The present paper explicates the historical principles of identification and formation of abbreviation. The article provides the definition of the abbreviation presented in different dictionaries. The author analyses the lexical meaning of abbreviation and titlo, its functioning and the formation process.

Keywords: *abbreviation, abridgement, shortening, titlo, word formation, sign, stenography.*